

Hız. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Geçen "Bir Emirın Yılan Yutan Adamı İncitmesi" Adlı Hikâye Üzerine Bir Deęerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Sema ÖZDEMİR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

semaozdem@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1329-5165

Özet

Hız. Mevlânâ'nın Mesnevî adlı eserinde geçen ilginç hikâyelerden biri de yılan yutan adamın hikâyesidir. Hikâyeye göre bir adam uyurken ağzına yılan girer fakat adam bu durumu fark etmez. Oradan geçen atlı bir adam ise olaya şahit olur ve adama kırbaç vurarak uyandırır ve epeyce koşturur. Sonra da ona zorla çürük elmalar yedirir. Bu arada adam, atlıya sürekli hakaret etmektedir. Nihayet yorgun düşer ve kusar. Ağzından diğer yiyeceklerle birlikte çıkan yılanı görünce büyük bir şaşkınlıkla atlı adama sorar: "Neden bana bunu söylemedin? Söyleseydin sana hakaret etmez aksine çokça teşekkür ederdim." Atlı adam; "Eğer sana içindeki yılanı haber verseydim ne koşmaya ne de kusmaya mecâlin kalırdı. Korkudan ölüverirdin" diye cevap verir. Hız. Mevlânâ bu hikâye üzerinden insanoğlunun peygamberler ve kâmil insanlar karşısındaki durumunu anlatmakta ve bizi içimizdeki yılanı karşı uyarmaktadır. Bu tebliğde söz konusu hikâyenin tahlili yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mesnevî, Yılan, Mürşid, Nefs.

An Evaluation on The Story Called "an Emir Hurting The Man Who Swallowed a Snake" in Mevlânâ's Mathnawi

Abstract

One of the interesting stories in Hız. Mevlânâ's Mathnawi is the story of the man who swallowed a snake. According to the story, a snake crawled into a man's mouth while he was sleeping, but the man did not notice this. A horseman passing by witnessed the incident and woke the man up with a whip and made him run for a long time. Then he forces him to eat rotten apples. Meanwhile, the man constantly insults the horseman. Finally he gets tired and vomits. When he sees the snake coming out of his mouth along with other food, he asks the horseman with great surprise: "Why

didn't you tell me this? "If you had told me, I would not have insulted you, on the contrary, I would have thanked you very much." Horseman; "If I told you about the snake inside you, you would neither have the strength to run nor to vomit. "You would have died of fear," he replies. Through this story, Hz. Mevlânâ explains the situation of human before prophets and perfect people and warns us against the snake within us. In this notification, the story in question will be analyzed.

Key Words: Mevlânâ, Mathnawi, Snake, Skeikh, Soul.

A. Hikâyenin Özeti

Hikâyeye göre bir atlı yolda giderken, uyuyakalmış bir adamın ağzına yılan girmekte olduğunu görür. Ürkütüp kaçırmak için atını yılanı doğru sürse de başaramaz. Bunun üzerine hemen adama var gücü ile birkaç topuz darbesi indirir. Adam, topuzun acısından sıçrayıp bir ağacın altına kaçar. Atlı, orada yere dökülmüş çürük elmalar görür ve bunları ona zorla yedirir. İyice safrası kabaran adam bağırmağa başlar: *“Ey Emir! Ben sana ne yaptım ki bana böyle zulmediyorsun? Gerçekten canıma kastın varsa bir kılıç vur, birden kanımı dök, iş bitsin!”* Atlı ise bu kötü sözlere aldırmandan onu koşturmaya devam eder. Vücudundaki yaralardan dolayı acı içinde kıvranan, yorgun ve uykusuz adam sonunda kusar ve yediği elmalarla birlikte yılan da dışarı fırlar. Ağzından çıkan kara, iri, çirkin yılanı görünce, atlının önünde yerlere kapanır ve bu sefer ona övgüler yağdırır: *“Sen nimetler veren bir lütuf sahibisin. Seni gördüğüm saat ne kutlu bir saat imiş. Ben ölmüş gitmişken bana yepyeni bir can bağışladın. Ey benim efendim! Ey padişahlar padişahı! Bu hali azıcık bilmiş olsaydım, böyle münasebetsiz sözler etmezdim. Bunu bana birazcık açsaydın, ben seni pek çok överdim. Beni bağışla ve sözlerimi deliliğimden say!”* der. Atlı adam cevap verir: *“Eğer o hali sana birazcık anlatsaydım ödün patlardı. Yılanı sana bildirseydim, korkudan canın çıkıverir giderdi. Ondan haberdar olsaydın ne elma yemeye gücün kalırdı ne yol yürümeye ne de kasmaya...Senden uygunsuz sözler işitem de dualar ediyor, yilandan kurtulman için Allah’a yalvarıyordum. Seni neden koşturduğumu söyleyemiyordum fakat kendi haline bırakmak da elimden gelmiyordu.”* Yilandan kurtulan adam atlının yaptığı iyilik karşısında, kendisinin teşekkürünün ne kadar eksik kalacağını bilmektedir. Bu sebeple secdeye kapanıp niyazda bulunur ve atlının, bu hayrının karşılığını Allah’tan bulması için dualar eder. (Can, 2014:135-137)

B. Hikâyenin Mecazları

Hız. Mevlânâ, diğer hikâyelerinde olduğu gibi, bu hikâyesinde de bol miktarda mecaz kullanır. O, bu mecazlarla günlük yaşamın soyut problemlerini resmederek somut bir hâle getirir. Böylece insan, hem içinde bulunduğu durumu daha kolay idrak eder hem de problemin çözümleri hakkında daha gerçekçi bir bakış açısına sahip olur. *Yılan, at, uyuyan adam, atlı adam, adamın çektiği sıkıntılar* ve *çürük elmalar* yukarıdaki hikâyenin temel mecazlarıdır. Burada verilmek istenen mesajı çözmek için, sözü geçen mecazlardan her birinin temsil ettiği soyut anlamları belirlemek gerekir.

C. Hikâyenin Tahlili

Tasavvuf düşüncesine göre, insan uzun bir yolculuğun içindedir ve dünya hayatı bu yolculuğun konaklarından sadece birisidir. Hız. Peygamber'in (s.a.v.) "*Dünyada gurbetteki biri veya bir yolcu gibi ol!*" hadisi, bu bakış açısının temel dayanaklarından kabul edilir. Kulun buradaki amacı, iyi ameller yapmak suretiyle âhiret hayatına hazırlanmak olmalıdır. Dolayısıyla dünyanın kendisi, insan için aslî bir hedef sayılamaz. Yine de o, gaflete düşmeye, ağırdan almaya ve bildiği gerçekleri bile ötelemeye açıktır. Hız. Mevlânâ hikâyede, insanın bu hâlini uyku ile temsil etmiş, âhiret için çalışarak geçirmesi gereken süreyi, bilinçsizce harcamasının ne gibi neticelere sebep olabileceğini ortaya koymuştur. Hız. Peygamber başka bir hadisinde de "*İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar*" buyurmuştur. Adamın, ağzına giren yılanı bile fark etmeyecek kadar derin bir uykuya dalmış olması, hadiste belirtilen ve insanın bilincini örten gaflet haline işaretler. Böyle kimseleri uyandırmak için ufak bir sesleniş ya da küçük bir dokunuş yetmez. Bu yüzden bazen şiddetle sarsılmaya bazen de büyük sıkıntılarla karşılaşmaya mecbur kalırlar. Ölüm gelmeden bu uykudan uyanmak önemlidir. Hız. Peygamber "*Ölmeden önce ölünüz. Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz*" buyurarak uyanmanın yolunu göstermiştir. Sûfilere göre ölmeden önce ölmekle kastedilen, irâdî ölümdür. (Uludağ, 2002: 280) Onlar bu çerçevede dört ölümden bahsederler: Beyaz, yeşil, siyah ve kırmızı ölüm. Beyaz ölüm açlığı, yeşil ölüm giyim kuşam konusunda ihtiyaç kadarı ile yetinmeyi, siyah ölüm insanların verdiği eziyetlere sabretmeyi, kırmızı ölüm ise nefsin bütün arzularına karşı koyabilmeyi temsil eder. (Kaşânî, 2004: 546-548) İrâdî ölümle ölen, mânevî hayatla âdeta yeniden can bulur. Diğer taraftan herkes bu gafletle malûl değildir. Hayatın

geçiciliğini zamanında anlayan ve kendileri uyanık oldukları gibi başkalarını da uyandırmaya gayret eden kemal sahibi kimseler de vardır. Bununla birlikte uyandırmak istedikleri kişiler, genelde uykunun tatlılığına mağlup olur ve kendilerini cahilce incitirler. Kâmil kimseler ise bu durumu umursamayarak, onları düştükleri halden kurtarmak için çabalamaya devam ederler.

Hikâyedeki yılan, bu derin gafletin ana unsurudur. Temsil ettiği mânâyı anlamak için yılanın, geçmiş toplumlarda nasıl algılandığına bakmak gerekir zira o aynı zamanda mitolojik bir unsur olarak da karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli özelliklerine bağlı olarak; kimi din ve kültürlerde ölümsüzlüğü, yeniden doğuşu, bilgiyi ve hikmeti temsil eden yılan, kimi kültürlerde de yokluk ve kötülükle ilişkilendirilmiştir. Bu çerçevede Orta ve Güney Amerika toplumlarında, Sümer, eski Mısır, eski Arap, eski Yunan ve Roma halklarında, ayrıca Hinduizm, Budizm gibi bazı dinlerde zaman zaman tapınmaya varacak ölçüde saygı gören bu canlı, Mecûsîlik gibi bazı başka dinlerde de lanetli bir varlık olarak kabul edilmiştir. (Gürkan, 2013: 527)

Hz. Mevlânâ ise yılanı, genellikle nefsin ilk mertebesi olan nefs-i emmârenin temsili olarak kullanır. Nefs, hakikati bakımından kıymetli bir cevherdir ancak mânevî bir terbiye sürecinden geçmeyip ilk basamaktaki vasıflarıyla kalırsa sahibine fayda yerine zarar verir. Nitekim o, insana sürekli kötülüğü telkin eden, yanlış fiilleri bırakmak bir tarafa, doğru olanın, o fiilleri yapmak olduğunu savunan bir karaktere sahiptir. (Kâşânî, 2004: 558) Nefsin, bu mertebedeki halleri, yılanın sahip olduğu çeşitli özelliklerle benzerlik arz eder. Yılan, sinsiliği sayesinde avına sessizce ama bir o kadar da hızlı bir şekilde yaklaşır ve hiçbir şey anlamasına fırsat vermeden onu ansızın yakalayır. Benzer bir şekilde nefs-i emmâre de kişiyi sinsice ele geçirir. İnsan durumu anlayana kadar iş isten geçer, nefsin ağına düşer de haberi bile olmaz. Yine yılan, kabuk değiştiren ve kolayca kamufle olabilen bir hayvandır. Nefs de türlü yollar deneyerek insanı aldatır. Hayırlı bir işi şerli, şerli bir işi hayırlı gibi göstererek hakikati gizlemeyi iyi bilir. Yılanın, kopan organlarını yenileyebilme özelliği de nefsin; zor ıslah edilen, tam dizginlendiği zannedilirken yeniden başkaldırıveren karakteriyle benzerlik arz eder. Bu canlının genellikle normal yollarla ölmemesi ve çok uzun yaşaması da mânen eğitilmeyen nefsin, sahibine zarar vermeye devam edeceğinin temsilidir. Diğer taraftan o, avcılarının peşinde koştuğu güzel ve gösterişli bir deriyeye sahiptir fakat avcı onu avlamak isterken zehirlenebilir. Nefs de zâhiren insanı cezbeden ancak bu cazibeye kapılan sahibini ilk fırsatta sokan, zehirli bir yılanla farksızdır. Mitolojiye göre tavus kuşunun, cennetten çıkarılmasının sebebi de yılanıdır. Tavus, yılanla dost olmuş, şeytanın cennete girip Hz.

Âdem'i kandırmasına yardım etmiş ve cennetten kovulmuştur. (Ceylan, 2011: 184; Attar, 2011: 73) Nefsle dost olmak da insanı cennetten uzaklaştırıp cehenneme yakınlaştıracak bir eylemdir. Bu sebeple sûfiler, nefsi düşman olarak görmüşler, onun tuzaklarına karşı hep tetikte olmak gerektiğini söylemişlerdir. Bütün bu anlatılanlardan yola çıkarak diyebiliriz ki; ağzına yılan giren adam, nefs-i emmâre mertebesindeki kişinin temsilidir. O, nefsini terbiye edememiş, tüm dizginleri arzu ve emellerinin eline vermiş, gafil bir kimsedir. Kendisine verilen ömrün kıymetini bilmeyip onu mânevî bir uykuyla geçirmekte, gözü uyanık ise de gönlü uykuda olduğu için, nefsin tüm tuzaklarına açık bir halde yaşamaya devam etmektedir.

Bütün bunlara rağmen yılanın zehrinin panzehir olarak da kullanıldığı malûmdur. Onun çift yönlü karakteri nefsin, iyiye de kötüye de açık olan tabiatına işaret eder zira nefs-i emmâre de kâmil bir kimse tarafından terbiye edildiğinde, kendisindeki bu çirkin vasıflar kaybolacak, onların yerini sahibine şifa veren temiz nitelikler alacaktır. Öte yandan yılan bilgeliğin, dinçliğin, uzun ve sağlıklı hayatın temsilcisi olarak da karşımıza çıkar çünkü onun, toprağın altından ve hayat ağacının köklerinden yeryüzüne çıktığı, bu sebeple ölümsüzlüğe dair bütün sırları bildiği kabul edilir. (Gürkan, 2013: 528) Benzer bir şekilde, mânen eğitilmiş nefs de kendisini ve Rabbini tanıyarak bilgi ve hikmet sahibi olacak, sonsuz olan Cenâb-ı Hak ile bağ kurarak gerçek ölümsüzlüğü elde edecektir. Yunus Emre de "*Ko ölmek endişesin, âşık ölmez bâkidir*" (Yûnus Emre, 2012: 120) derken bu hakikate işaret etmiştir. Bu mertebede nefs yılan ile değil hikâyede de yer aldığı üzere at ile temsil edilir o çünkü artık farklı bir karaktere evrilmiştir.

Atın sahip olduğu özelliklerden yola çıkarak onunla, nefsin son mertebesi olan nefs-i kâmilenin temsil edildiğini söyleyebiliriz zira o, terbiye edilmiş, sahibine boyun eğen, onu dilediği yere taşıyan, dostluğu ve sadakati öne çıkan temiz bir hayvandır. Aynı şekilde nefs de terbiye edildiği takdirde, sahibini, beşerî yönünün karanlıklarından, rûhânî yönünün aydınlığına doğru yükselten bir binek olur. Bu hâliyle artık o, zarar veren değil, zararı defeden bir cevherdir. Özetle nefs, çeşitli mertebelerde birbirinden farklı nitelikler gösteren bir yapıya sahiptir. Önemli olan onu ortadan kaldırmak ya da yok saymak değil işlevsel ve faydalı bir hale getirmektir. Bu âdetâ, mahir bir heykeltıraşın, şekilsiz bir taşı yontarak ondan düzgün bir heykel yapması veya bir kuyumcunun külçe altını işleyerek göz alıcı bir takı üretmesi gibi '*dönüştürücü*' bir süreçtir.

Bu dönüştürme işi, Tasavvuf yolculuğunda mürşid tarafından gerçekleştirilir. Dolayısıyla hikâyede ata binen adam, nefsini eğitmiş kâmil mürşidi temsil eder zira ata ancak onu dizginleyebilen kimseler binebilir. Mürşid de nefsini çirkin vasıflardan temizleyerek, onun, kendisini istediği yöne çekeştirmesinden kurtulmuş ve ona hâkim olmuştur. Seyrüsülûkü süresince nefsin çeşitli hallerini tecrübe ettiği için, onun her aşamasını tanımaktadır. İşte bu sebeple atlı yani mürşid; ağzına yılan giren yani dizginleri arzu ve heveslerinin eline bırakmış olan adamı görünce, hemen ona yardım etmeye koyulmuş, nihayetinde yılanın çıkmasını sağlayarak ona âdeta yeni bir hayat bağışlamıştır. Bu yeni başlangıç için adamın, önce içinde ne var ne yoksa çıkarması gerekmiştir. Avni Konuk ledünnî bilgiyle dolmak isteyen kişinin önce kendi bilgilerinden boşalması gerektiğini söyler ve istifrağ hadisesini de böyle yorumlar. (Konuk, 2007: IV, 31)

Atlı adam daha genel bir bakış açısıyla peygamberleri de temsil etmektedir zira mürşidler, sahip oldukları hikmet bakımından peygamberlerin vârisleridir. Gerek peygamberler gerekse vârisleri olan kâmil kimseler, insanları içinde buldukları tehlikelerden kurtarmaya çalışırken genelde onların itirazlarıyla ve incitici tavırlarıyla karşılaşır. Bu hâl çoğu zaman öyle ileri gitmiştir ki tarih, tebliğleri sebebiyle yurtlarından kovulan hatta şehit edilen peygamber ve velilerle doludur.

Nefsi terbiye edip dizginleri yeniden ele almak kolay bir iş değildir. Bu mânevî eğitim büyük bir emek ve sabır ister. Atlının, uyuyan adamı topuz darbeleriyle uyandırması, yara bere içinde kalana kadar saatlerce koşturması ve ona çürük elmalar yedirmesi bu süreçte yaşanacak güçlüklerin temsilidir. Nefsin arındırmak isteyen bir sûfi, pek çok zorlukla karşılaşır. Bunların en basiti riyâzet, halvet ve uzlet gibi yoğun ibadetlerle meşgul olmaktır. Diğer taraftan mürşid müride, dergahtaki çeşitli hizmetleri içeren birtakım ağır görevler verebilir. İlk bakışta mürid için eziyet gibi görünen bu sorumluluklar, hakikatte nefsin eğitimi amacıyla belirlenmiş yöntemlerden ibarettir. Üstelik, hikâyede de anlatıldığı üzere, müridin bu zorlukları yaşaması mürşide de sıkıntı verir. Buna rağmen gerçek merhamet, onu kurtarmak uğruna bu sıkıntıya katlanmayı gerektirir. Hz. Mevlânâ, Mesnevî'sinin bir başka bölümünde, Hz. Peygamber ve esirlerle ilgili bir hadiseden bahsederek bu konuya ayrıca işarette bulunur. Nakledildiğine göre, Benî Kurayzâ ve Benî Nâdir kabileleriyle yapılan gazvelerde alınan esirler, zincirlenerek Medine'ye götürülür. Hz. Peygamber onları görünce gülümser ve *“Şaşarım o topluluğa ki, onları bağlayıp cennete sürüklüyorlar”* buyurur. Onun, kendilerine bakarak güldüğünü gören esirler öfkelenirler ve türlü çirkin sözler

söylerler. Bu sözlerden haberdar olan Hz. Peygamber, Hz. Mevlânâ'nın ifadelendirdiği hâliyle onlara şöyle buyurur:

"Ben sizi şimdi değil, hür olduğunuz zamanda da zincirlere bağlı halde görüyordum. Allah'ın gizli bir kahrına uğramış, içine zehir karıştırılmış şeker yiyordunuz. Gülümsemem, savaş kazandığım, sizi tutsak alıp götürdüğümden ötürü değildir. Ben, sizi helak olmaktan kurtarmak için savaş saflarını yarıp durmaktayım. Ben sizi zincirlere vurdurdum diye gülmedim. Sizi zincirlerle, bukağullarla gül bahçesine çekip getirdiğim için güldüm. Sizi ağır zincirlere bağlı olarak, cehennemden almış, tâ ebedî olan cennete çekiyordum." (Can, 2014: 313-316; Gölpınarlı, 1983: III, 317-322, 336) İşte bu hadiseye benzer bir şekilde, atlı da yılan yutan adama zâhirde eziyet ediyor gibi görünmektedir fakat hakikatte amacı onu ölümden kurtarmaktır.

Hikâyede dikkat çekilmesi gereken son bir husus da atlının, adama yilandan hiç bahsetmemesidir. İçindeki yılanı öğrenseydi, henüz uykusundan bile ayılamamış olan adam şüphesiz büyük bir korkuya kapılacak, bu süre içinde de yılanın zehri etki edecek ve ölecekti. Dolayısıyla mürşidin temkinli tavrı, insan psikolojisi bakımından son derece kıymetlidir. Nitekim Hz. Peygamber de *"Bildiklerimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız"* buyurmuştur. Bu sebeple mânevî eğitimde asıl olan, dikkatin düşmana ve onun özelliklerine değil; emek ve gayrete teksif edilmesidir.

Sonuç

Hz. Mevlânâ bu hikâyesinde, okuyucusunu hayata karşı bir farkındalık kazanmaya davet etmiş ve bu farkındalığa sahip olamayan bir kimsenin, nasıl bir tehlike içinde bulunduğunu anlatmıştır. Günümüz insanının, kendi yaşamının sorumluluğunu almak ve onu şekillendirmek konusunda daha bilinçli davranmaya çalıştığı düşünülebilir ancak bu tavrın genelde sadece dünyevî kazançlarla ilişkili olduğunu müşahade etmek zor değildir. Nitekim bugün insanlar daha sağlıklı, daha güçlü, daha bilgili ve daha donanımlı olmak konusunda hayli hırslı görünmektedir. Sözü geçen vasıflar salt dünya hayatına özgü kalmadığı sürece insan menfaatine uygundur ancak kişi bu özellikleri elde ederken, dünyada kısıtlı bir süre için bulunduğunu ve 'âhiret' diye adlandırılan

başka bir dünya için de hazırlık yapması gerektiğini unutursa Hz. Mevlânâ'nın bahsettiği gaflet uykusuna dalmış demektir. Böyle derin bir uykuya dalan insanın ise aynı derinlikte bir yok oluşa doğru sürükleneceği âşikârdır.

Kaynakça

Attar, F., 2011. Mantıku't-Tayr (trc. Ahmet Metin Şahin), Irmak, İstanbul, 343s.

Can, Ş., 2016. Mesnevî Hikâyeleri, Ötüken, İstanbul, 599s.

Ceylan, Ö., 2011. "Tavus", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi XL, T.D.V., İstanbul, ss. 184-185.

Emre, Y., 2012, Divan (trc. Mustafa Tatçı), D.İ.B., Ankara, 448s.

Gölpınarlı, A., 1983. Mesnevî Tercemesi ve Şerhi III, İnkılap, İstanbul, 336s.

Gürkan, S. L., 2013. "Yılan", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi XLIII, T.D.V., İstanbul, ss. 184-185.

Kaşânî, A., 2004. Tasavvuf Sözlüğü (trc. Ekrem Demirli), İz, İstanbul, 615s.

Konuk, A., 2007. Mesnevî-i Şerîf Şerhi IV, Kitabevi, İstanbul, 516s.

Uludağ, S., 2001. Tasavvuf Sözlüğü, Kabalcı, İstanbul, 390s.